

ahabettin YALÇIN*

Kant ve Benlik

Özet

Bu makalede Kant'ın benlik anlayışı ele alınmaktadır. Kant'ın benlik hakkındaki görüşü üç benlik kavramına dayanır: kendinde şey olarak benlik, düşünün (transandantal) benlik ve fenomenal benlik. Kant'a göre biz kendinde şey olarak benlik hakkında herhangi bir bilgi sahibi olamayız, zira kendinde şey olarak benlik zamanda tezahür etmez ve kategorilerin altına düşmez. Ama fenomenal benlik hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Transandantal benlik hakkında ise bilgi sahibi olamamıza rağmen onun hakkında saf bilinç sahibi olabiliriz. Bu saf bilinç bizim düşünün bir şey olarak varolduğumuza ilişkin bir bilinçtir.

Anahtar Terimler

Kant, Benlik, Transandantal Ben Bilinci.

Kant and Self

Abstract

In this paper I try to look closely at Kant's concept of self. As it seems, Kant has three notions of self, namely the self as the thing in itself, the transcendental self, and the empirical self. According to Kant, we cannot have any knowledge of the nature of the self as it is in itself. But we can surely have knowledge of the empirical self. As to the transcendental self, Kant says that we cannot know what its nature is but we can have a pure consciousness of it. This pure self-consciousness is neither an intuition nor even a concept, but rather an empty 'thought'. The transcendental self which is characterized by Kant as the formal or the logical subject of thought, functions as the source of the categories and *a priori* principles of experience. On the other hand, our empirical consciousness of the phenomenal self is possible because we can intuit ourselves in time and think it under the categories.

Key Terms

Kant, Self, Transcendental Unity of Consciousness.

* Yrd. Doç. Dr.; Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi.

Giri

Batı felsefe tarihinde benlik kavramının serüvenine baktığımızda bu kavramın daha çok iki yönüyle öne çıktığını görüyoruz: bilginin öznesi olarak benlik ve bilginin nesnesi olarak benlik. Felsefe tarihinde rasyonalistler, daha çok benliğin özne yönüne vurgu yaparken, empiristler benliğin nesne yönünü öne çıkarmışlardır. Bu iki farklı bakış, benlik hakkındaki bilginin mahiyetine de yansımıştır. Benliğin özne yönüne vurgu yapan rasyonalistler, özne olarak benlik bilgisinin diğer bilgilere oranla daha kesin olduğunu zira burada aracısız ve doğrudan bir bilincin sözkonusu olduğunu iddia ederken, benliğin nesne yönünü öne çıkaran empiristler, nesne olarak benlik bilgisinin diğer nesnelerin bilgisinden yöntem itibarıyla farklı olmadığını ve dolayısıyla aynı kesinliğe sahip olduğunu öne sürmüşlerdir. Örneğin, benliğin 'düünen, yalın ve ölümsüz bir töz' (ruh) olduğunu öne süren ünlü rasyonalist Descartes, ben bilgisinin tüm bilgilerimiz arasındaki en kesin bilgi olduğunu iddia etmiştir. Ünlü *cogito* argümanı ile ('*cogito, ergo sum*: Düünüyorum, o halde varım') kendimize ilişkin bilgimizin sahip olduğu umuz ilk ve en kesin bilgi olduğunu öne süren Descartes, bu bilginin sahip olduğu nitelikleri (açıklık ve seçiklik) diğer tüm bilgilerin ölçütü haline getirerek bir anlamda ben bilgisini mihenk taşı olarak kullanmıştır. Descartes, her eyden ku ku duysak bile kendimizin varlığından asla ku ku duyamayacağımızı zira kendimizin varlığından ku ku duymak bile kendimizin varlığının bir kanıtı olduğunu öne sürerek ku kunun benliğin varlığına ilişkin bilgimize tesir etmeyeceğini iddia etmiştir. Descartes'a göre ben bilgisinin ayrıcalıklı bir durumu vardır, zira kendimize ilişkin bilgimiz doğrudan entellektüel bir sezgiyle elde edilen bilgidir. Yani ben bilgisinin elde edilme tarzı, onun sahip olduğu kesinliğin garantisidir.

Entellektüel yahut rasyonel bir sezgiyle doğrudan bildiğimiz benliğin mahiyetinin düünmek olduğunu ileri süren Descartes'a göre benlik, esas niteliği yer kaplamak olan maddeden tamamen farklı ve ondan bağımsız bir şekilde varolabilen düünen bir varlık ya da tözdür. Tabii bu demek değildir ki, ruhun tek niteliği düünmektir. Ruhun elbette başka nitelikleri de vardır, ancak Descartes'a göre örneğin hayal etmek, hissetmek, istemek, yargıda bulunmak, ku ku duymak gibi ruhun diğer nitelikleri esas itibarıyla düünmenin birer türevi hükmündedir. Descartes, düünme niteliğini çok geniş bir anlamda yani ruhun bütün niteliklerini kapsayacak bir biçimde kullanır. Descartes'a göre ben "ku ku duyan, idrak eden, red ya da kabul eden, isteyen, istemeyen ve aynı zamanda hayal eden ve duyulara sahip olan" bir varlıktır.¹

Benin kendisini bir özne olarak yani aktif bir amil olarak bilmesi demek, kendi aktivitelerinin sezgisel bilgisine ulaşması demektir. Böyle bir sezgisel bilgi de beden varlığını gerektirmeyeceği için Descartes'a göre ben beden olmadan da varolabilirim. Descartes'ın benlik hakkındaki bu görüşü az çok bir farkla diğer rasyonalist filozoflar tarafından da paylaşılmıştır. Diğer iki büyük rasyonalist olan Spinoza ve Leibniz'e göre de benliğin varlığına ve mahiyetine ilişkin bilgimiz, rasyonel bir sezgiden başka bir şey değildir. Tabii bu üç filozofun benlik ya da ruhun mahiyetine ilişkin görüşleri arasında önemli farklılıklar da bulunmaktadır. Örneğin Descartes'ta ruh kendi başına varolabilen bir töz iken Spinoza'da ruh ya da ben, kendi başına varolan bir töz olmayıp tek töz olan Tanrı'nın asli niteliklerinden biri olan düünmenin bir modundan ibarettir.

¹ Descartes, *Philosophical Writings of Descartes*, II, 19.

Benli in bir töz oldu u görü ü empirist filozoflar arasında da taraftar bulmu tur. Örne in Locke ve Berkeley, benli in mahiyetini tam olarak bilemedi imiz bir töz oldu unu öne sürmü lerdir. Empiristlerin benlik anlayı ı, rasyonalistlerinkinden farklı olsa da özellikle Berkeley’de benlik, rasyonalizmden derin izler ta ır. Tecrübeden gelen idelerin dı ndaki herhangi bir yolla bilgi sahibi olunamayaca nı öne sürerek epistemolojide empirist bir çizgi benimseyen Berkeley, benli e ili kin bilgiyi izah etmede zorlanmı tur. Öte yandan benli in bir töz oldu unu öne sürerek rasyonalistlere katılan Locke, ben bilgisini konusunda rasyonalistlerden özellikle de Descartes’tan farklı bir anlayı a sahiptir. Locke’a göre ben bilgisi, elde edili tarzı itibariyle bir ayrıcalı a sahip olmayıp di er nesnelere bilgisiyle benzerlikler ta ır. Ben bilgisinin kayna mın iç duyu oldu unu iddia eden Locke’a göre iç duyu, i leyi i bakımından fiziksel nesnelere ili kin bilginin hammaddesini sa layan dı duyuyla paralellikler arzeder. Locke, iç duyudan gelen duyu verilerinin kayna mın insan zihninin dü ünme, algılamak, hayal etmek, istemek gibi i levleri oldu unu yani iç duyunun malzemesinin zihnin aktif halleri oldu unu belirtir. Zihnin aktif olabilmesi için de dı duyu vasıtasıyla fiziksel nesnelere duysal içerik alması ve onlar üzerinde i lemde bulunması gerekir.

Öte yandan, bazı filozoflar da benli in bir töz oldu unu reddetmi lerdir. Benli in bir töz olmadı nı iddia eden filozofların ba nda Hume gelmektedir. En tutarlı empirist olarak kabul edilen Hume, rasyonalistlerin ben dedikleri eyin dünyada gerçek bir kar ılı mın olmadı ı görü ündedir: “Kendi adıma, *benli in* ne oldu u konusunda dü ünürken kar ıma hep bazı algılar çıkmaktadır. Kar ıla tı m hep ya sıcak ya da so uk, ık ya da gölge, sevgi ya da nefret, acı ya da haz olmaktadır. *Benli* i hiç bir zaman bir algı olmadan yakalayamıyorum; yakaladı m ey her zaman bir algı olmaktadır. Örne in uykuda oldu u gibi benli ii hissetmedi im zaman yani algılarım olmadı ı zaman, benim gerçekten varolmadı m söylenebilir”.² Hume’a göre rasyonalistlerin iddia etti i gibi benli in dü ünün, yalın ve maddeden tamamen farklı bir töz oldu una ili kin sezgisel (*a priori*) bir bilgimiz mevcut de ildir. Benlik konusunda algıladı mız her ey birer algıdan ibarettir. Bu yüzden Hume, benli i bir ‘algı demeti’ olarak tarif eder. Ba ka bir ifadeyle, Hume’a göre benlik, zamanda de i meden kalan ve hep kendi kendisiyle aynı olan bir ey de ildir. Rasyonalistlerin iddia etti i dü ünün ve kendisiyle aynı kalan bir töz olarak benlik ise psikolojik bir kurgudan ba ka bir ey de ildir.

Empiristler ile rasyonalistler arasındaki benlik tartı masında dikkati çeken en önemli husus, rasyonalistlerin benli in öznel yönüne, empiristlerin de nesnel yönüne vurgu yaptıklarıdır. Bu nedenle, empiristlere göre benlik bilgisi ile di er nesnelere bilgisi arasında esas itibariyle bir fark yok iken rasyonalistlerde ben bilgisi di er nesnelere bilgisine göre daha özel epistemolojik bir statüye sahiptir.

Kant ve Benlik

Kant’ın benlik ve ben bilgisi ö retisi, felsefesinin en zor yönlerinden biridir. Bu zorluk, kısmen onun mu lak ve zor anla ılan dilinden ve kısmen de ben bilgisinin bizatihi kendisinden kaynaklanmaktadır. Aslında Kant’ın dört ba ı mamur bir benlik ve

² Hume, A Treatise of Human Nature, 252.

ben bilgisi kuramı bulunmamaktadır, zira Kant bu konuları sistematik bir biçimde herhangi bir yerde toplu olarak ele almak yerine onları, eserlerinin çeşitli yerlerinde de ikibakımlarda ele alır; bu ise konunun anlaşılmasını güçleştiren bir bakımadır. Kant'ın benlik ve ben bilgisi ile ilgili söylediklerinin çoğu *Saf Aklın Ele tirisi*'nde (bundan sonra kısaca *SAE*) yer alsa da diğer eserlerinde de bu konulara ilişkin önemli ifadeler bulmak mümkündür. Kant'ta üç tür benlikten yahut benliğin üç yönünden bahsetmek mümkündür: Numenal benlik, fenomenal benlik ve transandantal yahut düşünün benlik.

Kant tıpkı fiziksel alanda yaptığı fenomen-numen ayrımını benlik alanında da yaparak fenomenal benlik ile numenal benliğin birbirinden farklı olduğunu söyler. Aslında fenomenal benlik-numenal benlik ayrımı, fiziksel alanda yapılan fenomen-numen ayrımında gizli olarak bulunmaktadır, zira transandantal felsefede fenomenal benlik, fenomenal dünyanın bir parçası olarak kabul edilir. Fenomenal benlik, fenomenal dünyanın bir parçası olduğu için de fiziksel nesnelere tabi olduğu aynı transandantal koşullara (hissetme yetisinin saf formlarına yani zaman ve mekân ve idrak yetisinin saf kavramlarına yani 'kategori'lere) tabidir. Öte yandan, numenal benlik ise prensip itibarıyla, zaman ve mekânda yer almadığı ve kategorilerin altına düşmediği için fenomenal dünyanın bir parçası değildir ve bu nedenle kendisi hakkında hiçbir bilgiye sahipi olamayız.

Kant'ın fenomenal benlik ile numenal benlik arasında yaptığı ayrım bir çok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Bu ayrıma yöneltilen en önemli eleştirilerden biri, bu iki benliğin iki farklı ontolojik entite olup olmadıkları ve eğer öyleyse aralarında ne tür bir ilişkinin olduğuudur. Bazı Kant yorumcuları fenomenal benlik ile numenal benliğin iki farklı varlık olduklarını iddia etmişlerdir ve bu yorumcu, bunların iki farklı varlık olmaktan ziyade tek bir varlığın farklı veçheleri olduğunu öne sürmüşlerdir. *SAE*'nde her iki yorumu destekleyen pasajlar olsa da ikinci yorumun Kant'ın temel felsefi niyet ve varsayımlarıyla daha çok örtüldüğünü düşünürüz. İkinci yorumunun daha isabetli olduğunu iddia eden kuvvetli delillerden biri hiç kuşkusuz *Antropoloji*'deki şu ifadelerdir: "Benlik, maddi olarak değil, fakat biçimsel olarak ikidir; yani temsil edildiği tarzı itibarıyla iki, ama içeriği itibarıyla tektir".³ Fenomenal benliğin eğer ayrıntılı bir biçimde düşünülürse ama ondan önce üçüncü benlik yahut benliğin üçüncü yönüne transandantal benlik olarak bakılmalıdır.

Düşünün Benlik

Kant, transandantal benlik ve benlik bilincinin ne olduğunu belirtmeden önce bu benliğin ne olmadığını söyler. Genelde rasyonalistlerin ve özellikle de Descartes'ın, düşünün benlik konusunda geçersiz çıkarımlarda bulunduğunu iddia eden Kant, düşünün benlik konusunda *a priori* bilgi sahibi olunamayacağını öne sürer. Kant'ın 'Rasyonel Psikoloji' adını verdiği bu öneri, ona göre benliğin mahiyetine ilişkin *a priori* bilgiyi benliğin salt düşünme kapasitesinden (yani 'Düşünüyorum' önermesinden) çıkarmaya çalışmanın metafizik bir öneridir. 'Düşünüyorum' önermesinin 'Rasyonel Psikoloji'nin tek kaynağı olduğu öne sürülen Kant, bu öneriyi savunanların

³ Kant, *Anthropology*..., 15n.

söz konusu önermeden benlik hakkındaki tüm *a priori* bilgilere ulaşılabilecek çalı tıklarını söyler.⁴

Başağıda bir deyimle Kant, ‘Rasyonel Psikoloji’ savunucularının ‘Dü ünüyorum’ önermesinden benliğin yalın, tinsel ve tözsel bir varlık olduğunu çıkarılmaya çalışılan tıklarını söyler. Bu ifadeler kesinlikle Descartes’ı hatırlatmaktadır; zira Descartes, bizim entelektüel yahut rasyonel bir görüşle ruhun yalın, ölümsüz ve tinsel bir töz olduğunu (*res cogitans*) ve diğer tözden yani maddeden (*res extensa*) tamamen farklı olduğunu bildiğimizi iddia etmiştir. Descartes’a göre biz, benliğimizin içeriğini doğrudan bir sezgi (‘açık ve seçik bir algı’) ile biliriz; bu da bize benliğimizin yalın, ölümsüz ve tinsel bir töz olduğunu gösterir. Kant ise bunu reddeder, zira ona göre insanlarda entelektüel görüş yoktur, sadece duyuşsal görüş vardır.

Kant, ‘Rasyonel Psikoloji’ye ilişkin eleştirilerini sıraladıktan sonra ‘Dü ünüyorum’ önermesinin ne anlama geldiğini ve bunun bize benlik hakkında ne tür bir bilinç verdiğini inceler. Kant’a göre ‘Dü ünüyorum’ önermesi, bize sadece dü ünen bir benliğin olduğunu gösterir, ama onun mahiyetinin ne olduğunu göstermez.⁵ Yani bu benliğin yalın, tinsel veya ölümsüz bir töz olup olmadığını hakkında herhangi bir bilgi vermez. Zaten Kant, dü ünen benlik hakkındaki bu bilincin bilgi olmadığını sadece saf bir bilinç olduğunu söyler. Kant’ın ‘transandantal ben bilinci’ adını verdiği bu bilinç, transandantal felsefede daha çok epistemolojik rolü itibarıyla ön plana çıkar: “Dolayısıyla, tüm görüşün içeriği, bu içeriği kendinde barındıran tek bir özünde ‘Dü ünüyorum’ ile zorunlu bir ilişki içerisindedir. Fakat bu temsil, *kendili inden (spontane)* meydana gelen bir aktır ve bu yüzden hissetme yetisine ait değildir. Onu ampirik ben bilincinden ayırmak için ona *saf ben bilinci* adını veriyorum. Bu bilinç, *orijinal bir ben bilincidir*, zira o, ‘Dü ünüyorum’ temsilini (bilinçte her zaman tek ve aynı olan bu temsil, diğer tüm temsillere eşlik edebilen bir temsildir) meydana getirmesine karşın kendisi herhangi bir başka temsil gerektirmeyen bir bilinçtir”.⁶ Kant’ın dü ünenin formel yahut mantıksal öznesi olarak betimlediği dü ünen benlik, kategorilerin kaynağı ve transandantal zeminidir ve bu nedenle de mutlak bir birliktir ve sahiptir “...dü ünce öznesinin mutlak birliktirine ihtiyacımız vardır, aksi takdirde ‘Dü ünüyorum’ (bir temsildeki içeriği) diyemezdik”.⁷

Kant, dü ünen benliğin transandantal bilincinin bize dü ünce öznesinin *varoluşunun* ve ilevlerinin bilincini sağladığını öne sürer. Kant’a göre ‘Ben varım’ yargısı zaten ‘Dü ünüyorum’ yargısının içinde gizli bir biçimde vardır, yani bu önerme Descartes’ın iddia ettiğinin aksine aslında analitik bir önermedir. Onun ifadesiyle: “‘Dü ünüyorum’ yargısı, kendi varoluşunu belirleyen aktı ifade eder. Varoluş, zaten bu yargının içerisinde mevcuttur, fakat onda bu varoluşun tarzı yani onun içeriği verilmemiştir”.⁸ Başka bir ifadeyle, Kant’a göre, ‘Dü ünüyorum’ ve ‘Ben varım’ önermelerinin ifade ettiği şey aynıdır. Dolayısıyla, bu önerme analitik bir önerme olduğundan görüldüğü gibi yoksundur. Kant’ın deyişimiyle bu önerme benliğin mahiyeti hakkında bize hiçbir şey söylemeyen ‘belirsiz bir algıdır’. Kant’ın bu iki önermeyi aynı

⁴ Kant, Critique of Pure Reason (Saf Aklın Eleştirisi: SAE), A343/B402.

⁵ Kant, SAE, A346/B404.

⁴ Kant, SAE, B132.

⁵ Kant, SAE, A354.

⁶ Kant, SAE, B158n.

sayması, Descartes'ın *cogitosuna* bir yanıt niteliindedir, zira Kant, *cogitonun* bir totolojiden ba ka bir ey olmadı ını söyler: “Kartezyen çıkarım denilen ey yani *cogito, ergo sum*, gerçek bir totolojidir, zira *cogito (sum cogitans)*, zaten varolu umu içinde barındırmaktadır”⁹

Dü ünen benli in transandantal felsefedeki rolü ya amsal olmasına kar ın onun mahiyeti hakkında herhangi bir bilgi edinmemizin mümkün olmaması a ırtıcı gelebilir, ama Kant'a göre benli in mahiyetine ili kin herhangi bir bilgi, sentetik bir bilgi oldu undan ‘Dü ünüyorum’ gibi analitik önermeler bize bu benli in mahiyeti hakkında herhangi bir bilgi vermez. Ayrıca sentetik yargılar da görüyü gerektirdi inden ve bizde de entelektüel görü olmadı ından dü ünen benli in mahiyeti hakkında bilgi edinmek mümkün de ildir: “E er birisi bana ‘Dü ünen bir eyin mahiyeti nedir?’ sorusunu sorarsa, ona verebilece im herhangi bir *a priori* yanıtım yoktur. Zira bu sorunun yanıtı sentetik olmak zorundadır - analitik bir yanıt, belki dü üncenin ne oldu unu açıklayabilir, ama bunun ötesinde bu dü üncenin varolu imkânını sa layan ey hakkında herhangi bir bilgi veremez”.¹⁰

Ancak bu demek de ildir ki biz, dü ünen benlik hakkında tamamen karanlıktayız. Kant'a göre biz bu benli in mahiyeti hakkında bilgi sahibi olamazsak bile onun hakkında *a priori* bir bilince sahip olabiliriz. Kant'a göre bu bilinç, ne bir görüdür ve ne de bir kavramdır; bu bilinç, içi bo bir ‘dü ünçe’ yahut ‘yalın bir temsildir’. Bu yalın temsil, benli in mahiyeti hakkında herhangi bir bilgi vermez, ama onun varolu u ve i levleri hakkında saf bir bilinç sa lar: “Ne var ki bu ‘Ben’, bir görü olmadı ı gibi bir kavram da de ildir; o sadece bilincin formudur...”¹¹ Yani dü ünen benli in ne tür bir varlık oldu unu bilmesem bile onun dü ünen bir varlık olarak var oldu unu söyleyebilirim, zira benlik, dü ünen bir özne olarak deneyimin mümkün olması için zorunlu bir önko uldur: “...sentetik orijinal ben bilincinin birli inde ben, sadece var oldu umun bilincindeyim, kendi içinde ben yahut tezahür eden ben olarak de il. Bu *temsil* bir *dü ünçe*dir, bir *görü* de il”.¹²

Kant'ın ‘Dü ünüyorum’ önermesiyle ifade etti i bu transandantal ben bilinci, dü ünen benlik hakkında saf bir bilinç sa lamamın yanında bir de genel olarak bilginin olu masında son derece önemli bir rol üstlenir. Bu bilinç, kategorilerin birli inin ve dolayısıyla görü içeri inin sentetik birli inin kayna ıdır: “Tüm görü verilerini önceleyen ve tüm nesnelerin temsillerinin ancak onunla ili ki içerisinde bulunmasıyla mümkün oldu u bu bilincin birli i olmasaydı hiç bir bilgi, bilgiler arasında hiç bir bağlantı ya da birlik mümkün olmazdı. te ben bu de i mez, saf, orijinal bilince *transandantal ben bilinci* adını veriyorum”.¹³ Transandantal felsefede saf ben bilincinin tam bir bilgi olarak görülmemesine kar ın, bu bilinç, Kant'ın bilgi felsefesinde ya amsal bir rol oynar. Bunu Kant'ın transandantal ben bilincinin tüm bilginin zorunlu ve evrensel ko ulu oldu una ili kin iddiasında açıkça görebiliriz. Zira Kant, transandantal ben bilincinin (yani ‘Dü ünüyorum’ önermesinin), *a priori* olsun *a posteriori* olsun tüm bilgiye e lik etmesi gerekti ini söyler: “...tüm deneyimi önceleyen ve onu mümkün

⁷ Kant, SAE, A355.

⁸ Kant, SAE, A398.

⁹ Kant, SAE, A382.

¹⁰ Kant, SAE, B157.

¹¹ Kant, SAE, A107.

kılan bir ko ulun olması gerekir".¹⁴ Kant'a göre bu ko ul dü ünen benliktir, zira deneyim, hem iç ve hem de dı duyardan gelen farklı tezahürlerin (*appearances*) birbirine ba lanması ve düzene sokulması (yani sentezlenmesi) sonucu olu ur. Bu sentez ise bir takım zorunlu kuralların yani saf kavramların (kategorilerin) kılavuzlu unda yapılır. Kategorilerin transandantal yahut ontolojik zemini de transandantal ben bilincinin birli idir (*transcendental unity of apperception*). Ba ka bir ifadeyle söylersek, duyardan gelen temsillerin nesnelere dönü ebilmesi için onların aynı özneye ait temsiller olarak birle tirilmesi ve kendilerine birlik verilmesi gerekir. Kant bunu u ekilde dile getirir: "Bir görüde verilen farklı temsiller, e er tek bir ben bilincine ait olmazlarsa o zaman bunların birlik kazanabilmeleri ve *benim* olabilmeleri mümkün de ildir. *Benim* temsillerim olarak bunlar, ancak tek bir evrensel ben bilinci altında birli e sahip *olabilirler*, zira aksi taktirde bunların istisnasız bana ait olmaları imkânsızdır".¹⁵

Fenomenal Benlik

Öte yandan, fenomenal benli in bilgisinin ampirik bir bilgi oldu unu söyleyen Kant'ın fenomenal benli in ampirik bilgisine ili kin ö retisi esas itibariyle onun iç duyu kavramına dayanır. ç duyu, Kant'ta fenomenal benli in ampirik bilgisinin içeri ini olu turan duysal malzemenin kayna ıdır. Kant, SAE'nin 'Transandantal Estetik' adlı bölümünde iç duyuya dı duyununkine benzer bir i lev yükler. Buna göre tıpkı be dı duyunun fiziksel nesnelere bilgisinin duysal malzemesini sa laması gibi, iç duyu da benli in fenomenal bir nesne olarak bilinmesi için gerekli olan duysal malzemeyi sa lar. Kant'ın iç duyunun nesnesinin benlik yahut ruh ve dı duyunun nesnesinin de madde (bedenimiz dahil) oldu unu belirtir ve iç duyu ile dı duyunun i levleri arasında sıkı bir benzerlik oldu unu iddia eder. Buna göre bir duyu olarak iç duyu, tıpkı be dı duyu gibi alıcı ve pasiftir. Hem iç ve hem de dı duyunun i levi, *a priori* formlar altında ampirik bilgi için duysal malzeme sa lamaktır. Dı duyunun *a priori* formu mekân iken, iç duyunun *a priori* formu zamandır. Öte yandan, dı duyunun 'maddesi' yahut 'içeri i' dı sal duyum (*sensation*) iken, iç duyununki içsel duyumdur. Yani Kant'a göre dı ve iç duyunun algısal yapısı ve i levi benzerdir ve dolayısıyla aynı ampirik ve transandantal ko ullara tabidir.

ç ve dı duyuların hissetme düzeyindeki bu benzerliklerine ek olarak onların idrak düzeyinde de benzer i levleri bulunmaktadır. Zira hem içsel görü ve hem de dı sal görü idrakta bilginin olu ması için aynı yolu izler. Nasıl dı sal görünün fiziksel nesnelere bilgisine dönü mesi için önce muhayyilede birle tirilip sentezlenmesi ve sonra da idrakın saf kavramları altına getirilmesi zorunlu ise, aynen bunun gibi içsel görünün içsel nesnelere yani zihinsel hallerin bilgisine dönü ebilmesi için onun muhayyilede sentezlenmesi ve idrakta kavramların altına getirilmesi arttır. Ne var ki, iç ve dı duyuların i levleri arasında oldu u varsayılan bu benzerli e yakından baktı mızda görürüz ki, Kant'ın içsel duyuya ili kin izahında onun bilgi kuramını tümünden sarsabilecek çok ciddi sorunlar bulunmaktadır.

¹² Kant, SAE, A107.

¹⁵ Kant, SAE, B132-3.

Kant, *SAE*'nin 'Transandantal Estetik' adlı bölümünde, duyuşal görünün biri 'form' ve di eri de 'içerik' olmak üzere iki unsurunun bulundu unu söyler. Buna göre 'zaman' ve 'mekân' duyuşal görünün saf (*a priori*) 'formları' iken, 'duyum' (*sensation*) da onun 'içeri i' yahut 'malzemesi'dir: "Tezahürde duyuma kar ılık gelen eye onun *maddesi*, fakat tezahürün içeri ini belirleyerek onun belli ili kiler içerisinde düzenlenmesini sa layan eye de tezahürün *formu* diyorum".¹⁶ Mekân, dı sal görünün saf formu iken, zaman içsel görünün saf formudur: "Mekân ve zaman, onun [bizim nesnelere algılama tarzımızın] saf formları iken, genel olarak duyum onun maddesidir".¹⁷ Kant'a göre, bizim kendinde eylerden etkilenmek suretiyle aldı ımız her türlü duyuşal içerik, zaman ve mekân ili kileri içerisinde yer almak zorundadır. Yani zaman ve mekân ili kilerine tabi olmayan hiç bir eyin görüsü mümkün de ildir.

Görünün di er unsuru da içeri idir ki bu da duyumdur. Kant'a göre, ampirik nesnelere temsil edebilmemiz için bizim öznel olarak kendinde eylerden etkilenmemiz ve bunun sonucunda onlardan duyum elde etmemiz gerekir. Bunu iç duyuya uygularsak diyebiliriz ki, fenomenal benli in ampirik bilgisinin malzemesini olu turan içsel görüye sahip olabilmemiz için bizim öncelikle kendimizden etkilenmemiz yani kendimiz tarafından belirlenmemiz gerekir. Dı sal görünün içeri i olarak duyumun anlamak nispeten kolaydır, zira Kant, dı sal duyumun renk, tat, sertlik gibi unsurlardan olu tu unu açıkça söyler. Ama içsel görünün içeri i olarak duyuma geldi imizde Kant'ın dili birden a ırla ır ve zorla ır. Ama yine de bu konuda transandantal felsefede birbirinden tamamen farklı iki görü ün oldu unu söyleyebiliriz. Genelde Kant'ın 'resmi görü ü' olarak adlandırılan birinci görü e göre, iç duyunun dı duyununkinden farklı kendine has bir duyuşal içeri i yoktur. Bu görü e göre, dı duyunun içeri i, hem dı sal görünün ve hem de içsel görünün içeri i olarak lev görür. Ne var ki, Kant, içsel görünün içeri i hususunda bazen bu görü ten tamamen farklı bir yol izler. 'Alternatif görü ' adını verdi imiz bu görü e göre içsel görünün dı sal görünün içeri inden farklı kendine has bir içeri i bulunmaktadır.

Yukarıda ifade edildi i üzere, resmi görü e göre, ampirik görünün iki tane - bir dı sal ve biri de içsel - de il, tek bir içeri i bulunmaktadır. Bu görü ü savunanların ba vurdu u pasajların ba nda a a ıdaki pasajlar gelmektedir: "...dı sal duyunun temsilleri, zihnimizin me gul oldu u asıl malzemedir...".¹⁸ Yine: "Biz, zihnimizin bir yetisi olan dı duyu ile dı ımızdaki nesnelere temsil ederiz ve bu temsili de istisnasız mekân içerisinde yaparız onun vasıtasıyla zihnimizin kendisini temsil etti i iç duyu ise ruhun bir nesne olarak temsiline imkân vermez; ama yine de içsel hallerin görüsünün sadece onda mümkün oldu u belirli bir form bulunmaktadır; dolayısıyla, içsel belirlenimlere ait olan her ey zaman ili kileri açısından temsil edilir".¹⁹

SAE'nden alıntılanan a a ıdaki pasajda Kant, bizim iç duyu yoluyla bilincinde oldu umuz eyin ruhun (*Gemüt*) kendisi yahut içsel halleri oldu unu söyler: "Zihnin onunla kendini yahut içsel hallerini hissetti i iç duyu, bir nesne olarak bizatihi benli in görüsünü sa lamaz; fakat yine de sadece onda içsel hallerin görüsünün mümkün oldu u bir belirli form yani zaman vardır. Dolayısıyla, içsel belirlenimlere ait olan her ey

¹⁶ Kant, *SAE*, A20/B34.

¹⁷ Kant, *SAE*, A42/B59-60.

¹⁸ Kant, *SAE*, B67.

¹⁹ Kant, *SAE*, A22-3/B37.

zamansal ili kiler içerisinde temsil edilir".²⁰ Kant bu pasajda iç duyunun kaynağının ruhun kendisi veya zihinsel durumları olduğunu söylemesine karşın iç duyunun ruhu yahut onun zihinsel durumlarını bir nesne olarak temsil etmediğini öne sürmektedir. Peki iç duyu ruhu bir nesne olarak temsil etmiyorsa onu nasıl temsil edecek veya neyi temsil edecektir? Kant, *SAE*'nin A357 numaralı pasajında içsel hallerden ne anladığını belirtir. Kant'a göre içsel halleri oluşturan unsurlar dü ünceler, bilinç, istekler, vb. gibi şeylerdir: "...onların [dü ünen varlıkların] dü ünceleri, bilinci, arzuları vesaire dışsal olarak hissedilemezler. Tüm bunlar iç duyuya aittir".²¹ Fakat Kant bu ifadelerin hemen arkasında içsel görünümün malzemesi olarak bazı unsurları sayar; bu unsurlar da dü ünceler, duygular ve kararlardır.²² Kant, bazı bir yerde ise bu sınıfa temsilleri ve dü ünmeyi dahil eder. Kant'ın içsel görünümün içeriğini olarak saydığı unsurlar arasında hiç bir ortak nokta bulunmamaktadır, zira her birinin transandantal felsefedeki epistemolojik ve ontolojik statüsü farklıdır. Dolayısıyla akla şu soru gelmektedir: Bütün bu farklı unsurlar birlikte içsel görünümün içeriğini oluşturabilir mi? Kant'ın alternatif görüşü olarak adlandırığımız bu görüşü te iç duyunun içeriğini oluşturdukları unsurların farklı zihinsel ve bilimsel seviyeleri olduğunu açıkça görülebilir; hatta bazılarının örnek duyguların transandantal felsefede herhangi bir bilimsel rolü bulunmamaktadır. İç duyunun pasif karakteri ile bu unsurlardan bazılarının örnek dü ünme ve karar verme gibi unsurların zihnin aktif yönüne ait olmaları arasında bir uyum mazlık söz konusudur. Bu unsurlar bir bütün olarak iç duyunun içeriğini oluşturamayacakları gibi tek tek de oluşturamazlar, zira bunların transandantal felsefede farklı epistemolojik statüleri bulunmaktadır. Örnek dü ünme aktı, benliğin aktif yönüne ait iken, duygular benliğin pasif yönüne aittir; bu nedenle ikisini aynı yerde yani iç duyunun içeriğini oluşturdukları mümkün değildir.

Dolayısıyla, öyle görünüyor ki, Kant'ın içsel görünümün içeriğini oluşturdukları unsurlar bir arada varolamazlar, zira bunların temelinde yer alacak herhangi bir öz bulunmamaktadır. Böyle bir öz olsaydı bile bu unsurlar yine de bir arada olamazlardı, çünkü her birinin transandantal felsefedeki epistemolojik statüsü farklıdır. Ayrıca bu unsurların nesne-yönelimli (*intentional*) olmadıkları yani herhangi bir nesneyi temsil etmedikleri de açıktır. Örnek dü ünme yahut dü ünneyi ele alalım. Dü ünme içsel görünümün içeriğini oluşturabilir mi? Kant'ın *SAE*'nde dü ünme aktı ile ilgili söylediklerini göz önüne alırsak bu sorunun yanıtının olumsuz olduğunu görürüz, zira Kant'a göre dü ünme, zihnin spontane bir faaliyeti iken iç duyumuz pasif bir yetidir. Aynı şey irade yahut karar verme için de geçerlidir, zira bunlar da zihnin aktif yönüne ait unsurlardır. Yukarıda ifade edildiği üzere, dü ünen benliğin aktif yönüne ilişkin bilincimizi sağlayan şey, iç duyuya dayanan ampirik ben bilinci değil, transandantal ben bilincidir. Dolayısıyla dü ünmenin ve bunun gibi benliğin aktif yönünü ilgilendiren diğer unsurların örnek iradenin içsel görünümün içeriğine dahil edilmesi mümkün değildir, zira bu unsurlar bizim kendimizden pasif bir biçimde etkilenmemiz sonucu ortaya çıkan şeyler olmayıp dü ünen benliğin saf bilincine konu olan unsurlardır. Fakat daha önce de ifade edildiği üzere transandantal ben bilinci tam anlamıyla bir bilgi değildir, zira burada bilginin oluşması için gereken zorunlu görüş yoktur.

²⁰ Kant, *SAE*, A22-3/B37.

²¹ Kant, *SAE*, A357.

²² Kant, *SAE*, A358.

Duygulara geldi imizde durumun daha da sorunlu oldu unu görürüz, zira dü ünme ve irade en azından transandantal bilincin konusu olurken duygular ne ampirik bilincin ve ne de transandantal bilincin konusu olabilirler. Ba ka bir ifadeyle, duygular, ne benli in aktif yönüne aittirler ve ne de pasif iç duyuya konu olurlar, çünkü Kant'a göre tüm içsel temsiller, nesne-yönelimli iken duyguların böyle bir rolü yoktur yani onlar, herhangi bir nesneyi temsil etmezler. Kant'ın kendisi duygular ile içsel temsiller arasında bir bili sel i lev farklılı ı oldu unu açıkça söyler: "...duygu, bir temsil yetisi olmadı ndan - zira duygular bilgi yetisinin dı nda kalır - haz ve acı hakkındaki yargılarımız yani pratik yargıların unsurları, bilginin salt *a priori* tarzlarını konu alan transandantal felsefenin alanına girmez".²³ Dolayısıyla, Kant'ın salt öznel durumlar olarak tanımladı ı duyguların içsel temsiller olarak görev yapmaları mümkün gözükmemektedir.

Yukarıdaki tartı malar ı ı nda bakıldı nda görülüyor ki, Kant, iç duyudı duyu paralelli inin gerektirdi i içsel görünün içeri ini açıklamakta zorlanmı tır. Onun hem resmi görü ü ve hem de bizim alternatif görü adını verdi imiz görü ü, bu konuya tatminkâr bir izah getirmekten uzaktır. Resmi görü ü, içsel görüye herhangi bir hususi içerik atfetmeyerek iç duyudı duyu paralelli i tezine aykırı dü erken, alternatif görü , içsel görünün içeri ine birbirinden epistemolojik açıdan çok farklı unsurlar eklemeye çalı mak suretiyle transandantal felsefenin temel varsayımlarıyla ters dü mü tür. Bu ise onun bilgi kuramına büyük bir tehdit olu turmaktadır, zira Kant, tüm bilginin aynı transandantal ko ullara tabi oldu unu söyleyerek bilgiler arasında kesinlik açısından bir ayırım yapmamı tır. Ama görülüyor ki, onun içsel hallerin bilgisine ili kin izahı, ortaya koydu u transandantal çerçeveye uymamaktadır. Bu da Kant'ın temel epistemolojik varsayımlarının yeniden sorgulanması gerekti ini gözler önüne sermektedir.

Hem rasyonalist ve hem de ampirist ö eler içeren Kant'ın benlik ö retisi, rasyonalistler ile ampiristler arasında bir orta yol izleyerek benli in hem nesne yönüne ve hem de özne yönüne vurgu yapar. Rasyonalistlerin ve ampiristlerin kabul ettiklerinde haklı ve fakat reddettiklerinde haksız olduklarını öne süren Kant, özne olarak benli in (onun terminolojisi ile, dü ünen benli in) mahiyetine ili kin *a priori* bir bilgiye rasyonel yahut entelektüel bir görü ile ula amayaca ımızı söyleyerek ampiristlere hak vermesine kar ılıklı, benli e ili kin tüm bilincimizin onun hakkında edindi imiz ampirik bilgi ile sınırlı olmadı mı söyleyerek ampiristlerle olan birlikteli ine son verir. Zira ampiristler, ampirik ben bilgisinin üzerinde ve ötesinde *a priori* bir ben bilincinin olmadı mı öne sürerken Kant, ampirik ben bilgisine ek olarak özne olarak benlik hakkında *a priori* bir bilince sahip oldu umuzu iddia eder. Kant'ın 'transandantal ben-bilinci' adını verdi i bu saf yahut *a priori* ben bilinci, aslında tam anlamıyla bilgi olmasa da (zira Kant'a göre bilgi, görünün (*Anschauung*) varlı mı gerektirir, ama burada sözü edilen bilinçte saf ya da ampirik herhangi bir görü yoktur) genel olarak Kant'ın bilgi kuramında ve özel olarak da onun ben bilgisi görü ünde son derece önemli bir rol oynar. Zira bu saf ben bilinci, Kant'a göre, *a priori* veya ampirik her türlü nesne bilgisinin transandantal ko uludur.

Öte yandan, bilgi edinme sürecinde benli in öznel yönünün (ya da özne olarak benli in) önemini vurgulayarak rasyonalistlerle hemfikir olan Kant, çok önemli bir

²³ Kant, SAE, A801/B829n.

konuda yani özne olarak benli in mahiyetine ili kin rasyonel bir görü yoluyla bilgi sahibi olamayaca ımızı söyleyerek onlardan ayırılır. Zira Kant'a göre özne olarak benli in mahiyetine ili kin *a priori* bir bilgi edinebilmemiz için bizim entelektüel görüye sahip olmamız gerekir. Ama Kant'a göre insanlarda böyle bir görü mevcut de ildir. Kant'a göre benli e ili kin bilgi, tıpkı di er tüm nesnelere bilgisi gibi bir takım transandantal yahut *a priori* ko ullara tabidir. Ba ka bir ifadeyle, Kant, rasyonalistlerin aksine, bilgi konusunda fiziksel nesnelere bilgisi ile benli e ili kin bilgimiz arasında bir ayırım yapmaz. Bilindi i üzere, rasyonalistlere göre ki inin kendisine ili kin bilgisi, fiziksel nesnelere bilgisinden daha emin ve daha kesindir, çünkü ben bilgisi do rudan bir görü ile elde edilirken fiziksel nesnelere bilgisi, duylardan gelen verilere dayanır. Bu görü e ku ku ile yakla an Kant, her türlü bilginin bir takım transandantal ko ullara uyması gerekti ini ve bu nedenle aralarında bu anlamda herhangi bir farklılık bulunmadı ını öne sürer. Bu yüzden, Kant'ın dü ünen benli e ili kin transandantal bilinç kavramını rasyonalistlerin entelektüel görüşüyle karı tırmamak gerekir, zira Kant'ın transandantal ben bilinci, rasyonalistlerin entelektüel görüşünün aksine, benli in mahiyetine ili kin herhangi bir *a priori bilgi* sa lamaz. Kant'ın özgün benlik anlayı ını ele alırken bu genel çerçeveyi göz önünde bulundurmakta yarar vardır.

Son olarak, bu makaleyi Wolff'un u sözüyle bitirmek istiyorum: "Sonuçta Kant, transandantal ego, ampirik ego, ahlaki benlik, numenal benlik ve onlara atfetti i akıl, irade, yargı, muhayyile, idrak, duygu ve hissetme gibi melekeleri uzla tıracak bir benlik kuramı ortaya koymada ba arısız olmu tur".²⁴

KAYNAKÇA

DESCARTES, R., *Philosophical Writings of Descartes*, tr. John Cottingham, Robert Stoothoff, and Dugald Murdoch, 3 cilt (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1988).

HUME, D., *A Treatise of Human Nature* (New York: Oxford Univ. Press, 1978).

KANT, I., *Critique of Pure Reason*, tr. N. K. Smith (New York: St Martin's Press, 1965).

KANT, I. *Anthropology from a Pragmatic Point of View*, tr. M. Gregor (The Hague: Martinus Nijhoff, 1974).

WOLFF, R. P., *Kant's Theory of Mental Activity* (Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 1963).

²⁴ Wolff, Kant's Theory of Mental Activity, 109.